

НАСТАВА ВИЗАНТОЛОГИЈЕ НА БЕОГРАДСКОМ УНИВЕРЗИТЕТУ

Апстракт: Катедра за византологију основана је давне 1906. године, као трећа те врсте у свету (одмах после Минхена и Париза). Њен оснивач био је Драгутин Анастасијевић, а касније су, између осталих, на њој деловали Г. Острогорски, Б. Ферјанчић и Љ. Максимовић. Уз Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Катедра чини основицу на којој почива српска византологија

Кључне речи: Византологија, катедра, Д. Анастасијевић, Београд, Г. Острогорски, настава, Б. Ферјанчић,

Занимање за Византију и њену цивилизацију, до којег је дошло у XVI веку, бележи велики успон у XVII столећу и врхунац достиже у издавању тзв. *Париског корпуса*, јединствене колекције византијских наративних извора.¹ Међутим, под утицајем француских просветитеља, негативно настројених према средњем веку и монархијском уређењу уопште, већ у XVIII веку уследила је велика осека.² Отуда је већи део XIX столећа протекао најпре у срамежљивим, а потом и све одлучнијим покушајима да се рехабилитује Византијско царство.³ У времену после 1870. године, пре свега у Немачкој, Француској, Енглеској и Русији, долази до новог успона у развоју византологије.⁴ На другој страни, полет Краљевине Србије крајем XIX и почетком XX столећа – полет о којем се данас, не без разлога, говори са носталгијом – био је праћен одговарајућим културним напретком. Било је то време као ниједно пре, можда чак ни после, када су се научне новине из европских истраживачких средишта веома брзо сливале у Београд. У том погледу ни српска историјска наука, већ заснована на модерно постављеној критичкој историографији, није представљала изузетак. Управо је сустицање та два процеса, дакле, ширег-европског и нашег-локалног, али пријемчивог за усвајање нових научних тековина, благотворно деловало на убрзани развој византијских студија код Срба.⁵

¹ Г. Л. Курбатов, *История Византии (историографија)*, Ленинград 1975, 22–25, 26–33 /у даљем тексту: Курбатов, *История Византии (историографија)*/

² Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1959 (репринт 1998), 25; Курбатов, *История Византии (историографија)*, 34–44.

³ *Oksfordska istorija Vizantije*, prir. S. Mango, prev. M. Miloradović – P. J. Marković, Beograd 2004, 7.

⁴ Курбатов, *История Византии (историографија)*, 53 сл.

⁵ О развоју византологије у нашој средини, а на основу истраживања у расположивим архивима, својевремено је писао Љ. Максимовић, *Развој византологије*, Зборник радова: Универзитет у

Није наодмет истаћи чињеницу да су још 27. априла 1890. године „у име његовог краљевског величанства Александра I, по милости божјој и вољи народној краља Србије“ краљеви намесници, а на предлог министра просвете и црквених послова, као и министра финансија, одлучили да се на Великој школи, претечи Београдског универзитета, установи Катедра за историју средњег века, с погледом на историју Византије. У потпису: Јован Ристић, Коста С. Протић и Јован Бели–Марковић, као и др Михаило В. Вујић.⁶ Посебно треба нагласити наведени додатак, синтагму срочену на начин који данас делује помало архаично: „с погледом на историју Византије“, као и чињеницу да је реч о 1890. години.

У годинама које су уследиле бележи се делатност Божидара Прокића (1859–1922) који је 1893. године постао професор Опште историје старог и средњег века, а од 1897, када је овај предмет раздвојен на два, професор Опште историје средњег века.⁷ Премда се тада историја Византије не појављује у студијском програму, Прокићева окренутост прошлости царства Ромеја условила је неформално увођење византолошких тема у предавања за студенте већ у завршној деценији XIX столећа.⁸

Међутим, до оснивања Катедре за историју Византије у Краљевини Србији дошло је неколико година касније. Она је основана 1906. године, као трећа те врсте у Европи. Подсећања ради, прва у свету византолошка катедра, на чијем је челу био знаменити Карл Крумбахер и на којој су се школовали и неколики српски истраживачи, установљена је у Минхену, а друга, под руководством славног Шарла Дила, утемељена је на престижној Сорбони, у Паризу, обе у последњим годинама XIX столећа.⁹

Сачувана сведочанства казују да је већ на самом почетку рада Универзитета у Београду, Уредбом Филозофског факултета од 14. фебруара 1906. (са важношћу од 15. септембра исте, 1906. године) одређена византологија као једна од посебних наука која ће се предавати студентима, и то у оквиру XII студијске групе: под А) Историја српског народа; под Б) Општа историја и византологија.¹⁰ Неколико година касније, 10 марта 1911, уследила је Допуна Уредбе којом је уведена и XIV студијска група, а у којој је било предвиђено да

Београду 1838–1988, Београд 1988, 655–671 (у даљем тексту: Максимовић, *Развој византологије*)

⁶ Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији издатих од 1. јануара 1890. до краја исте године, бр. 46, Београд 1891, 513. Уп. Р. Радић, *Сто година Катедре и Семинара за византологију*, Зборник Матице српске за књижевност и језик 56–1 (2008) 177–187 (у даљем тексту: Радић, *Катедра за византологију*).

⁷ *Сто година Филозофског факултета*, Београд 1963, 223 (у даљем тексту: *Сто година ФФ*); Максимовић, *Развој византологије*, 656; *Енциклопедија српске историографије*, прир. С. Ћирковић – Р. Михаљчић, Београд 1997, 598–599 (Љ. Максимовић) /у даљем тексту: *Енциклопедија српске историографије*/

⁸ Максимовић, *Развој византологије*, 656.

⁹ Курбатов, *История Византии (историографија)*, 85 сл.; Радић, *Катедра за византологију*, 179.

¹⁰ *Сто година ФФ*, 64, 66; Максимовић, *Развој византологије*, 657.

Историја Византије буде изборни предмет под Б).¹¹ У сваком случају, било је очигледно да у тренутку доношења Уредбе из 1906. године још није постојао посебан византолошки семинар, али је, такође, било очито и то да је поступак за његово оснивање био у току. Тог пролећа, наиме, спроведен је конкурс за избор наставника који ће руководити семинаром.¹²

За првог професора на новооснованој катедри, маја 1906. године, постављен је Драгутин Анастасијевић (1877–1950), који је рођен у цинцарској породици из Крагујевца и био, заправо, билингвалан, подједнако добро познајући српски и грчки језик.¹³ Студирао је класичну филологију на Великој школи у Београду, од 1896. до 1900, а као државни питомац усавршавао се у Минхену код Карла Крумбахера у периоду од 1902. до 1905. године, где је и докторирао.¹⁴ У тим годинама, Анастасијевић је путовао по Европи и обогаћивао своја знања из палеографије у миланској библиотеци Амброзијани. Осим у Милану, он је радио у библиотекама у Немачкој, Аустрији и Грчкој, потом у Русији и Руском археолошком институту у Цариграду.¹⁵

Редовна настава на новооснованој катедри почела је школске 1906/1907. године и Анастасијевић је држао предавања из новогрчког језика и палеографије, као и у зимском семестру следеће 1907/1908, а у летњем семестру и наредне 1908/1909. тема је била развој византијских студија. Школске 1909/1910. у средишту пажње били су средњовековни грчки језик и палеографија, да би у годинама 1910–1914. Анастасијевић држао предавања о историји Византијског царства од 395. до 1025. године.¹⁶ Слободно се може рећи да се радило о чувеним предавањима и вежбама, јер их је водио велики зналац. Реч је о научнику чији опус није нарочито обиман,¹⁷ али је у светској византологији оцењен најбољим оценама. Ни угледна признања нису изостала: Анастасијевић је био почасни доктор Атинског универзитета, редовни члан Српске академије наука и почасни члан дванаест, махом страних научних друштава и академија.¹⁸

Он се брижно старао и о стварању семинарске библиотеке и у томе је, упркос недовољним финансијским средствима, имао великог успеха. Нажа-

¹¹ Максимовић, *Развој византологије*, 657; Радић, *Катедра за византологију*, 179.

¹² Максимовић, *Развој византологије*, 657.

¹³ *Енциклопедија српске историографије*, 260–261 (С. Ћирковић)

¹⁴ А. Поповић – Р. Радић, *Писма Драгутина Анастасијевића Карлу Крумбахеру (1907–1909)*, Зборник радова Византолошког института 41 (2004) 485–505 (у даљем тексту: Поповић – Радић, *Писма Драгутина Анастасијевића*); Р. Радић, *Два писма Драгутина Анастасијевића Владимиру Бенешевичу из јануара 1936. године*, Зборник радова Византолошког института 47 (2010) 323–330.

¹⁵ Максимовић, *Развој византологије*, 658.

¹⁶ *Сто година ФФ*, 64; Максимовић, *Развој византологије*, 658.

¹⁷ Љ. Никић, *Библиографија радова академика Драгутина Н. Анастасијевића*, Зборник радова Византолошког института 6 (1960) 243–256.

¹⁸ Поповић – Радић, *Писма Драгутина Анастасијевића*, 486; Радић, *Катедра за византологију*, 180.

лост, у време Првог светског рата библиотека је тешко пострадала, али је у послератном периоду Анастасијевић удвострученим напорима радио на њеном обнављању.¹⁹

Премда није увек текао без извесних тешкоћа и чак застоја, живот византолошке катедре и, уопште, развој византијских студија, наставио се и после Балканских и Првог светског рата (1912–1918). Бележимо, на пример, да је 1926. године угледни грчки византолог Михаило Ласкарис у Београду одбранио сјајну докторску дисертацију „Византијске принцезе у средњовековној Србији“.²⁰ Међутим, већ 1921. Драгутин Анастасијевић је изабран за редовног професора грчког језика и византијске културе, али на новооснованом Богословском факултету, где је радио до пензионисања 1941. године.²¹ Његов одлазак са Филозофског факултета није угрозио Катедру, јер је као хонорарни професор, на положају Управника Семинара за византологију, остао још читаву деценију – до 1931. године.²² Ипак, пре свега због материјалних услова и принудних мера штедње, када су у појединим тренуцима и професорске плате биле угрожене, радило се о прилично тешким годинама за Катедру.

У том раздобљу је у три наврата дошло до промене наставних планова и измене студијских група, али је универзитетским и факултетским уредбама византологија у три маха – 1924/1925, 1927. и 1931. године – дефинисана као посебна наука, а Семинар за византологију као посебна институција на Филозофском факултету.²³ Умесно је нагласити и чињеницу да је почетком двадесетих година XX века, под патронатом Филозофског факултета у Београду, основан и Филозофски факултет у Скопљу на којем се од 1922. године појавило и наставничко место за византологију.²⁴

Остаје нам, као податак за размишљање, и чињеница да Драгутин Анастасијевић, упркос чињеници да је био не само одличан стручњак него и даровит и занимљив предавач, није оставио наследника. Истина, двадесетих година помињу се тројица младих истраживача, „тројица неуказних асистената“ (како се то тада означавало), али им се убрзо губи сваки траг.²⁵

Велики подухват српске византологије између два светска рата јесте и организовање Другог светског византолошког конгреса у Београду, у априлу 1927. године.²⁶ Први такав научни скуп византолога одржан је у Букурешту

¹⁹ Максимовић, *Развој византологије*, 659.

²⁰ М. Ласкарис, *Византиске принцезе у средњовековној Србији. Прилог историји византиско-српских односа од краја XII до средине XV века*, Београд 1926. Ова књига је доживела два репринт издања, 1991. и 1997. године.

²¹ Максимовић, *Развој византологије*, 659; Радић, *Катедра за византологију*, 180.

²² Максимовић, *Развој византологије*, 659; Радић, *Катедра за византологију*, 180.

²³ Максимовић, *Развој византологије*, 659.

²⁴ *Сто година ФФ*, 93; Максимовић, *Развој византологије*, 661.

²⁵ *Сто година ФФ*, 253; Максимовић, *Развој византологије*, 661.

²⁶ Ф. Гранић, *Други међународни конгрес за византијске студије у Београду (11–16. април 1927)*, Гласник Скопског научног друштва 3 (1927), 325–339; Максимовић, *Развој византологије*, 661.

1924. године,²⁷ али је окупљање у Београду било значајније од оног у румунској престоници, због тога што су тамо присуствовали само научници савезничких и неутралних земаља, али не и држава поражених у Првом светском рату.²⁸ Када се зна колико је била развијена византологија у Немачкој, на пример, одмах постаје јасно да је први међународни византолошки конгрес био умногоме окрњен. Тај недостатак је исправљен у Београду, када је било присутно чак две стотине учесника, док је скуп у Букурешту окупио само шездесет научника. Додајмо да је конгрес у Београду имао далекосежне последице по српску византологију, јер су тада наши водећи историчари упознали младог, двадесетпетогодишњег византолога који је на њих оставио изванредан утисак. Његово име је било – Георгије Острогорски. Већ тада је уследио позив да дође у Београд, али је до тога дошло тек неколико година касније.

У међувремену, после Анастасијевићевог коначног повлачења са Филозофског факултета, 1931. године, долази до нових персоналних промена у Семинару за византологију. Већ 1932. за управника долази Филарет (Бранко) Гранић (1883–1948), који је, као и Анастасијевић, током неколико претходних година био хонорарни професор.²⁹ Он се школовао у Новом Саду, Бечу и Минхену, где је и докторирао, а већ 1912. се замонашио у фрушкогорском манастиру Хопово. Био је професор на Богословском факултету, где је предавао патристику и канонско право.³⁰ На Семинару за византологију је од 1932. до 1941. хонорарно предавао Културну историју Византије, а тих година је постао најпре дописни, а затим и редовни члан Српске краљевске академије.³¹ У исто време, тридесетих година XX века, на Семинару за византологију хонорарно је деловао и Владимир Мошин (1894–1987).³²

Из реченог се види да је крајем XIX и у првим деценијама XX stoleћа византологија већ ухватила дубоког корена у нашој средини. Осим посебно наведених Прокића, Анастасијевића и Гранића, поједини српски медијевисти су се огледали и у темама из византијске историје. Поменућемо само Станоја Станојевића, Николу Радојчића и Владимира Ћоровића. Међутим, долазак Георгија Острогорског у Београд означио је почетак нове епохе у животу Катедре за византологију и, уопште, у развоју југословенске, односно српске византологије.³³ Ваља напоменути да се југословенска византологија углав-

²⁷ F. Granić, *Prvi međunarodni kongres predstavnika vizantijskih studija u Bukureštu*, Narodna starina 3 (1924) 78–80; Максимовић, *Развој византологије*, 661–662.

²⁸ Максимовић, *Развој византологије*, 661–662; Радић, *Катедра за византологију*, 181.

²⁹ Максимовић, *Развој византологије*, 662.

³⁰ *Енциклопедија српске историографије*, 331–332 (Р. Радић)

³¹ Максимовић, *Развој византологије*, 662–663; Радић, *Катедра за византологију*, 181.

³² Максимовић, *Развој византологије*, 664. О њему в. *Енциклопедија српске историографије*, 523–525 (М. Живојиновић)

³³ Р. Радић, *Георгије Острогорски и српска византологија*, Зборник радова: Руска емиграција у српској култури XX века, том I, прир. М. Сибиновић – М. Межинска – А. Арсењев, Београд 1994, 147–153 (у даљем тексту: Радић, *Георгије Острогорски*). Овај рад публикован је и на руском језику. В. Р. Радич, *Георгий Острогорский и сербская византология*, Русская эмиграция

ном може поистоветити са српском, јер оно што се на том пољу урадило изван Београда обављено је изван устројених институција.

Рођен у освит XX stoleћа, у јануару 1902, у Санктпетербургу, Г. Острогорски, иако је потицао са севера, према властитом признању, никада није волео зиму. После Октобарске револуције, у годинама грађанског рата које су биле тешке и гладне, његова мајка и очух донели су одлуку да породица пређе на имање у суседну Финску.³⁴ Овај одлазак су сматрали привременим и нико од њих тада није мислио да је то заувек. Мајка Георгија Острогорског тамо је и умрла, а једна његова сестра деценијама је живела у Финској. У његовој биографији не недостају ни бизарне појединости. Тако је, до одласка на студије у Немачку, радио различите послове, па је чак извесно време провео и у једној фабрици шешира. За разлику од финског језике, за који, према сопственом признању, никада није имао афинитета и није га научио, шведским је веома лако овладао, будући да је већ одлично познавао немачки.³⁵

Раних двадесетих година обрео се на гласовитом Универзитету у Хајделбергу где је углавном слушао предавања из социологије, политичке економије, филозофије, историје, класичне филологије и археологије. Међу предавачима су били и знаменити професори: Карл Јасперс, Лудвиг Курциус, Фридрих Гундолф, али му је прави учитељ био Едгар Салин, док је четврту годину одслушао у Паризу, код чувеног Шарла Дила. Пошто је одбранио докторску дисертацију о византијској сеоској општини, објављену 1927. године,³⁶ Острогорски је предавао у Бреслау, тадашња Немачка (данас Вроцлав у Пољској).

После Светског византолошког конгреса у Београду 1927. године добио је неочекивану повластицу: железничку карту прве класе у трајању од месец дана и онда се први пут непосредно срео са византијским наслеђем. То је догађај којег се радо сећао и који је наводио у свим својим причама о пређеном животном путу. Том приликом посетио је старе српске манастире Студеницу, Сопоћане, Грачаницу, а извесно време се бавио и на Светој Гори. „Тај пут, ти сусрети, све што сам видео и доживео” – присећао се много година касније – „било је толико садржајно, ново и тако снажно да је на мене оставило дубок утисак.”³⁷

Острогорски је у Београд дошао тек неколико година после првог позива за који је најзаслужнији био проф. Станоје Станојевић. Наводио је како су са приближавањем Хитлеровог доласка на власт услови за рад постајали све гори, како су студенти били опијени национализмом и како су духовна клима и окружење постајали све неповољнији за многе чувене научнике. Урођеним

в Југославији, Москва 1996, 200–207.

³⁴ С. Пириватрић, *Георгије Острогорски*, Руси без Русије – Српски Руси, Београд 1994, 179–188; *Енциклопедија српске историографије*, 548–550 (Б. Ферјанчић)

³⁵ Радић, *Катедра за византологију*, 182.

³⁶ *Die ländliche Steurgemeinde des byzantinischen Reiches im X. Jahrhundert*, Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte 20 (1927) 1–108 (repr. А. М. Hakkert, Amsterdam 1969) /=Сабрана дела, II, *Сеоска пореска општина у Византијском царству у X веку*, Београд 1969, 259–350/.

³⁷ Политика, бр. 21394, недеља 27. октобар 1974, 19. Уп. Радић, *Катедра за византологију*, 182.

даром историчара исправно је проценио куда ће кренути Немачка и прихватио је стари позив наших историчара, па се у августу 1933. године појавио у Београду.³⁸ Даљи догађаји су сасвим недвосмислено и јасно показали да је млади истраживач на најбољи могући начин испунио очекивања оних који су се залагали за његово довођење у нашу престоницу.

Допринос Гергија Острогорског српској византологији може се посматрати са два гледишта. Пре свега, читав његов монументални истраживачки опус, сем неколико најранијих радова, настао је у Београду. Од доласка у Србију, 1933, до пензионисања крајем 1973, односно смрти 1976, дакле у периоду од преко четири деценије, његова научна делатност везана је за нашу средину. На овом месту нема потребе говорити о његовом научном делу које је свима добро познато.³⁹ Довољно је само подсетити се да је Георгије Острогорски генијалним смислим за синтезу, у коме се гвоздена логика критичког историчара на најбољи начин стопила са чудесним литерарним даром за језгровито изражавање, успевао да суштину читавих раздобља једне сложене и вишезначне цивилизације, каква је била византијска, сажме и објасни у свега неколико реченица.⁴⁰

У једном интервјуу који је у октобру 1974. године дао „Политици“ он је изјавио: „Када бих знао да пишем прозу тако како је писао Антон Павлович Чехов, одавно бих све друго напустио.“⁴¹ Нека нам буде допуштено да устврдимо да би у том случају књижевност свакако много добила, али би светска византологија била неизмерно осиромашена.

Међутим, почетни период Георгија Острогорског у новој средини био је прилично тегобан и неизвестан. Морало је да прође неколико година, па да почетком септембра 1940. постане стални наставник у звању ванредног професора. Било је то време када је престало и поручивање најважнијег византолошког часописа *Byzantinische Zeitschrift*, а готово непрестано се осећало и помањкање финансијских средстава. Нико из Семинара није био предлаган за учешће на светским византолошким конгресима 1936. и 1939. године. Штавише, због потпуне несташнице огрева у јануару/фебруару 1940. године привремено је прекинута настава на читавом Факултету.⁴² Упркос тим недаћама, којима се са својим погубним последицама придружио и захуктали Други светски рат, предавања и вежбе су на највишем универзитетском нивоу одржавани све до 1. априла 1941. године. Тада је Г. Острогорски прекинуо предавања усред курса „Византија од Константина Великог до Ираклија“. Било је то, подсетимо се, пет дана пред немачко бомбардовање Београда.⁴³

³⁸ Радић, *Георгије Острогорски*, 148.

³⁹ О делу Георгија Острогорског подробно и свеобухватно је расправљао Б. Ферјанчић, *Георгије Острогорски (1902–1976)*, Глас Српске академије наука и уметности CCCLXXII, Одељење историјских наука, књ. 8, Београд 1993, 57–95 (Приступна беседа одржана на свечаном скупу у Српској академији наука и уметности 10. маја 1989. године).

⁴⁰ Радић, *Катедра за византологију*, 183.

⁴¹ Политика, бр. 21394, недеља 27. октобар 1974, 19. Уп. Радић, *Катедра за византологију*, 183.

⁴² Максимовић, *Развој византологије*, 665.

⁴³ Исто, 666.

Друга врста доприноса Георгија Острогорског српској византологији, унеколико другачија, али зато не мање значајна, односи се на његову научно–организациону делатност која није престајала ни током година окупације (1941–1944). Премда је Универзитет постојао само формално, а настава није одржавана, кад год је био у могућности Острогорски је примао читаоце у Семинару, тако да рад Катедре практично није био сасвим замро.⁴⁴ Међутим, његове организационе способности нарочито су дошле до изражаја у првим годинама после Другог светског рата. У новим условима, искључиво захваљујући подстицају Острогорског, али и неопходном разумевању надлежног Министарства, уследио је процват српске византологије, која је нагло доспела у саме врхове југословенске историјске науке.⁴⁵

Рад на Катедри за византологију Филозофског факултета, умногоме поремећен ратним недаћама, настављен је са обновљеним замахом. Међутим, и тада је у почетку било разноликих невоља. Тако, на пример, сачуван је допис из 4. октобра 1946. у којем Г. Острогорски тражи да се обезбеде три сијалице јачине 40 свећа, уз напомену да је већина старих сијалица прегорела и да нису мењане још од 1940. године.⁴⁶ Уз то, тражи се и да се „под у Семинару премаже уљем, као и у другим семинарима, што такође није чињено од 1940. године.“⁴⁷ У допису од 20. августа 1947. године предочава се неопходност израде два прозорска крила за Семинар, како би се они могли застаклити и на тај начин обезбедити нормално одвијање наставе у зимским месецима.⁴⁸

Управо је ту, на Катедри и Семинару за византологију, ново поколење наших византолога стицало своја прва знања, да би после преваљивања уобичајеног пута стасало и постало кадро да настави дело свог учитеља. Уз то, у марту 1948. године основан је Византолошки институт Српске академије наука, јединствена научна установа те врсте у оновременој Југославији,⁴⁹ која са Семинаром чини једну целину и представља окосницу свих подухвата на пољу византологије код нас.

Почев од 1952. покренут је часопис *Зборник радова Византолошког института* (у међународној византологији препознатљив по сигли ЗРВИ). Најновија свеска је бр. 47 за 2010, док се бр. 48 за 2011. годину налази у штампи. Године 1951. изашла је прва књига *Посебних издања Византолошког института*, чиме је утемељена серија монографија посвећених најразличитијим темама из византијске цивилизације. До сада је објављена **31 свеска**. На ини-

⁴⁴ Исто, 666–667.

⁴⁵ Максимовић, *Развој византологије*, 667.

⁴⁶ И. Ђурић, *Свакодневна повест Семинара за византологију Филозофског факултета у Београду*, *Зборник Филозофског факултета*. Научни скуп поводом стопедесетогодишњице Филозофског факултета, Београд 1990, 266–267.

⁴⁷ Исто, 267.

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ Ф. Баришић, *Десет година Византолошког института*, *Зборник радова Византолошког института* 5 (1958) 219–227.

цијативу Георгија Острогорског остварена је давнашња идеја и покренута је капитална едиција *Византијски извори за историју народа Југославије*, у којој су, поштујући хронолошки редослед, прикупљане и по одређеном систему научно обрађивање све вести византијских писаца које се односе на народе бивше Југославије, у првом реду на Србе.⁵⁰ Поменута серија је још од самог почетка изазвала велико занимање наше научне, и не само научне јавности. И, најзад, али никако не и на последњем месту, под сигурном руком проф. Острогорског, у Охриду је у септембру 1961. одржан XII светски византолошки конгрес.⁵¹

Као изванредан педагог, проф. Острогорски је оставио велики број ученика јер је и сам говорио „да су најважнији увек људи“.⁵² Већина његових ученика је каријеру текла у Србији, али су поједини добили катедре и у иностранству. Поменућу само Јадрана Ферлугу (1920–2004),⁵³ професора у Минстеру (Немачка), или Баришу Крекића, професора у САД. У вези с тим ваља подвући чињеницу да су у раду Семинара за византологију током шездесетих година XX века значајну улогу имали професори Фрањо Баришић (1914–1988) и Јадран Ферлуга.

Наследник Острогорског на месту шефа катедре, као и директора Византолошког института био је Божидар Ферјанчић, који је више од двадесет година, од 1976. до 1998, веома успешно предводио српску византологију и на најбољи начин наставио традицију свог великог учитеља. За њега је речено да је био „тихи“ византолог, професор огромног знања, али ненаметљив и бескрајно одан своме животном позиву. Рођен 1929, дипломирао је на Филозофском факултету 1953. и изабран за асистента 1956. године.⁵⁴ После одбрањене докторске дисертације „Деспоти у Византији и јужнословенским земљама“,⁵⁵ за коју је већ речено да је „непревазиђена књига чија појава значи незаобилазан по важности датум за нашу науку“,⁵⁶ 1960. године изабран је за доцента, да би 1965. био унапређен у ванредног и 1970. у редовног професора. За дописног члана Српске академије наука и уметности изабран је 1978, а за редовног 1988. године. Од 1993. до 1997. био је секретар Одељења историјских наука САНУ. Био је дугогодишњи председник Југословенског комитета за византологију и потпредседник Међународне асоцијације византолога.

⁵⁰ До сада је објављено пет од предвиђених седам свезака Византијских извора за историју народа Југославије.

⁵¹ Акта са овог конгреса публикована су у три велика тома. В. *Actes du XII congrès international d'études byzantines* (Ochride 10–16 septembre 1961), I, II, III, Beograd 1964.

⁵² Г. Острогорски, *Двадесетогодишњица Византолошког института*, Зборник радова Византолошког института 11 (1968) 8.

⁵³ *Енциклопедија српске историографије*, 694–695 (Б. Ферјанчић)

⁵⁴ R. Radić, *In memoriam – Božidar Ferjančić (1929–1998)*, *Jugoslavenski istorijski časopis* 1–2 (1999) 303–304.

⁵⁵ Б. Ферјанчић, *Деспоти у Византији и јужнословенским земљама*, Београд 1960.

⁵⁶ Љ. Максимовић, *Божидар Ферјанчић као византолог*, Глас Српске академије наука и уметности СССХС, Одељење историјских наука, књ. 11, Београд 2001, 119.

После смрти свог учитеља Георгија Острогорског (1976), тачније речено, већ неку годину раније, Божидар Ферјанчић је понео тешко бреме научничке и организаторске одговорности за даљи развој византологије у Србији. Премда се суочио са нимало лаким задатком, он је мирно и, рекло би се, некако из другог плана држао све konce у својим рукама, што - водио византолошка истраживања и подизао нова поколења младих истраживача.

Никако се не сме изгубити из вида да је Божидар Ферјанчић провео безмало педесет година на Филозофском факултету у Београду, почев од студентских дана у октобру 1947. до пензионисања 1994. године.⁵⁷ Многобројне генерације студената памтиће га као веома строгог, али и праведног професора. Волео је предавања и вежбе – наглашавајући да су подстицајни за научни рад и најбољи начин да се одржава истраживачка готовост – и један је од ретких наставника који никада није узимао семестрално одсуство. Готово да није било дана који није провео у Семинару за византологију, увек отворен за разговоре с колегама и студентима. Ови други, студенти, на екскурзијама које је проф. Ферјанчић често и радо водио, имали су прилику да упознају и другу страну његове личности – једноставност, непосредност, ведрину и духовитост човека који је остављао пријатан и снажан утисак на све који су имали прилику да га упознају.

Увек одмерен и тих, својом приступачношћу, племенитошћу најфинијеркова и достојанственом доследношћу, чинио је част нашој научној средини. На сараднике и пријатеље посебан утисак остављала је његова безрезервна преданост научној дисциплини којој је посветио читав живот и, чини се, неугасива учењачка страст с којом је до последњег тренутка приступао истраживањима. Још нам је у живом сећању усхићење с којим је говорио о византијским царицама у Солуну XIV века, расправи коју није могао да доведе до краја. Били су то последњи месеци његовог живота, у пролеће 1998. године, док се борио против неизлечиве болести. Стога се нећемо огрешити о истину ако искажемо уверење да је у светској византологији било мало толико оданих проучавалаца хиљадугодишњег царства Ромеја. Не можемо да заборавимо ни начин на који су у њему говориле колеге из иностранства на међународним конгресима и научним скуповима: са срдачном наклоношћу и осећањем дубоког уважавања.

Игром судбине, неколико месеци пре Ферјанчићеве смрти преминуо је и Иван Ђурић, који је двадесетак година провео на Катедри за историју Византије. Рођен 1947, дипломирао је 1971, а магистарски рад „Породица Фока” одбранио је 1974. године.⁵⁸ За ту одбрану везан је и један необичан догађај: у публици су се појавили и неки зоолози који су у дневном листу „Политика” прочитали најаву одбране и из наслова теме разумели да се ради о фо-

⁵⁷ *Филозофски факултет (Београд) 1838–1998. Период 1963–1998*, Београд 1998, 313 (Н. Самарцић). Такође в. *Bibliografija nastavnika i saradnika Filozofskog fakulteta u Beogradu*, knj. 1, urednik S. Petković, Beograd 1995, 221–227.

⁵⁸ И. Ђурић, *Породица Фока*, Зборник радова Византолошког института 17 (1976) 189–296.

кама, односно туљанима, морским сисавцима, а не о једној од најмоћнијих византијских магнатских породица. Докторску дисертацију „Време Јована VIII Палеолога (1392–1448)“, која је објављена под насловом „Сумрак Византије“⁵⁹ и касније преведена на француски и италијански, одбранио је 1982. године. Почетком деведесетих година сада већ прошлог века Ђурић је отишао са Филозофског факултета, а преминуо је у Паризу у јесен 1997. године.

Почев од 1994. шеф Катедре за византологију, а од 1998. и директор Византолошког института постао је проф. Љубомир Максимовић. Рођен 1938, на Филозофском факултету је дипломирао, магистрирао и докторирао 1971. са темом „Византијска провинцијска управа у доба Палеолога“,⁶⁰ док се енглеско, допуњено издање његове књиге појавило у Амстердаму 1988. године. Прошао је све степеннице у струци искључиво на Филозофском факултету – од библиотекара до редовног професора (1986). Почасни је доктор Универзитета у Атини (1999), дописни члан Атинске академије (2001), редовни члан Српске академије наука и уметности (2009) и дописни члан Европске академије наука и уметности у Паризу (2005), а био је гостујући професор у Паризу, Франкфурту на Мајни, Келну, Криту. Председник је Српског комитета за византологију и један од потпредседника Међународне асоцијације византолога.⁶¹

Од 1991. до 1999. асистент на Катедри за историју Византије био је Срђан Пириватрић, чији је магистарски рад „Самуилова држава. Обим и карактер“⁶² преведен на бугарски језик, а у припреми је и енглески превод.

И, најзад, почев од 1. октобра 2006. – дакле у години када је Катедра прославила један век постојања – руковођење је преузео је проф. Радивој Радић. Уз њега су проф. Влада Станковић и мр Маја Николић. Када се данас постави питање где се налази Катедра за историју Византије, па и читава српска византологија на почетку друге деценије XXI века можемо да одговоримо да је она успела да одржи часно место које ужива у великој светској византолошкој породици. Наравно, она има одређених проблема који, пре свега, потичу из материјалних невоља и криза кроз које је крајем протеклог столећа пролазило наше друштво. Међутим, најмлађа генерација српских византолога, која је својим радовима већ постала позната у међународним византолошким круговима (реч је о групи спремних истраживача, истраживача оданих позиву који су изабрали) наговештава сигурну будућност Катедре и, уопште, српске византологије.

⁵⁹ И. Ђурић, *Сумрак Византије. Време Јована VIII Палеолога (1392–1448)*, Београд 1984. Друго издање ове књиге публиковано је у Загребу 1989, а треће поново у Београду 2007. године.

⁶⁰ Љ. Максимовић, *Византијска провинцијска управа у доба Палеолога*, Београд 1972.

⁶¹ *Енциклопедија српске историографије*, 476–477.

⁶² С. Пириватрић, *Самуилова држава. Обим и карактер*, Београд 1997.